

The article highlights the principles of the dictionary compiling. The general scheme of dictionary entry is presented; the dictionary materials are indicated. The nicknames of the ancient and original territory of Ukraine collected by the author are given in the materials for «The Dictionary of the nicknames of the inhabitants of the Lviv region»

Key words: *anthroponomy, dictionary entry, nickname, surname, name, appellative name.*

Любов Осташ

(Львів)

УДК 81'313.2'0

ДО ПИТАННЯ ПРО ВАРІАНТНІСТЬ ОНІМІВ. 2

Паралельне вживання фонетичних і словотвірних варіантів в українській ономастиці тривало кілька століть. Його вивчення необхідне для розуміння тих процесів, які відбувалися в тодішній українській народній антропонімії. Зокрема, маємо змогу простежити ще живий ланцюг творення оптимальних варіантів імен та ідентифікаційних засобів особи до моменту адміністративно-юридичного нормування. Це важливо і з суто мовного погляду, бо така варіантність досить часто допомагає сучасним етимологам вивести точне джерело походження того чи іншого імені. Варіантність онімів у минулому зумовлювалося кількома факторами, які важко виокремити повністю, бо вони часто перепліталися.

Мовні фактори варіантності онімів. З мовного погляду варіантність зумовлювалася тим, що ім'я будь-якого походження (церковне, слов'янське автохтонне чи запозичене на певному часовому зрізі з іншої антропонімії) могло мати більшу чи меншу кількість словотвірних чи фонетичних варіантів. Тут вступали в дію мовні закони: різні типи усічень – аж до одного відкритого складу і приєднання однофонемих суфіксів; усічення всередині імені або кінцевого складу (особливо популярним було усічення кінцевого складу в церковних іменах); поява неетимологічних приголосних; функціонування протетичних приголосних; різні фонетичні зміни початкових голосних, зумовлені як давніми фонетичними явищами, що беруть початок ще з праслов'янської мови, так і фонетичними явищами уже суто української мови; приєднання суфіксів, причому їх список дуже вражає своїм багатством.

Власне антропоніміїні фактори варіантності онімів. На варіантність могли впливати і процеси, які відбувалися в самій антропонімії. Інколи вони перепліталися із впливом соціальних факторів, хоча насправді, на нашу думку, головну роль тут відігравали глибинні явища в самій антропонімії: поступовий вихід з ужитку слов'янських автохтонних імен; занепад певних моделей (цей процес міг відбуватися протягом кількох століть), за якими творилися варіанти імен, і перехід цих антропонімів в інші класи, наприклад, у прізвищеві назви, потім – у прізвища (найяскравіший приклад – перехід приблизно в кінці XVIII століття варіантів імен з однофонемих суфіксами у клас прізвищевих назв).

Соціальні фактори варіантності онімів. На варіантність значний вплив мали і соціальні фактори. Уживання, популярність і поширеність того чи іншого варіанта імені на більшій чи меншій частині етнічної української території зумовлювалася уподобаннями мовців. На вживання того чи іншого варіанта (чи кількох варіантів) в писемному документі могли впливати уподобання самого писаря чи традиції певної місцевості. Особливістю української антропоніміїної системи минулих століть було те, що народна антропонімія мала значний вплив на офіційну, тобто на записи імен, прізвищевих назв, на засоби і способи ідентифікації людини в документах різних типів. Однак уже протягом століть відбувається цілком природний рух антропоніміїної системи до формування окремого списку імен для офіційного використання. Скажімо, якщо порівняти список імен із Реєстру Війська Запорозького 1649 року [19] і Реєстру Війська Запорозького Низового 1756 року [18], то побачимо, що деякі рідковживані народні варіанти імен, які ще вжито у Реєстрі 1649 року у функції офіційного (у тогочасному розумінні цього терміна) імені, через понад 100 років уже

або вживаються у функції прізвищевої назви, або взагалі не фіксуються у Реєстрі 1756 року. Для прикладу візьмемо низку імен із уже опублікованої частини історичного антропонімічного словника на початок літери **П** [17]. Усі імена аналізованої групи чоловічих власних імен із початковою літерою **П**, зафіксовані у списках полків Реєстру Війська Запорозького 1649 року [19] – церковні за походженням. Однак більшість із них уже адаптовані на українському мовному ґрунті: *Павло, Павликъ, Павлюкъ, Павлючокъ, Панасъ, Панътя, Панько, Панюта* та ін. Деякі імена аналізованої групи мають значну кількість носіїв: *Панасъ* (112 носіїв), *Па(н)ко* (110 носіїв) та ін. Решта імен цієї групи представлені 1 або 2 носіями. Деякі з таких варіантів, як *Павлей, Панътя, Павъ, Панъ, Паникаръ, Панюта*, які у Реєстрі Війська Запорозького 1649 року фіксуються з невеликою кількістю носіїв, у різних козацьких реєстрах, списках і переписах першої половини XVIII ст. як імена уже не трапляються, а містяться переважно на другому місці у двочленному іменуванні, тобто виступають уже у ролі прізвищевих назв. Відбувався природний відбір імен для українського офіційного іменника. Разом із тим це не виключає того, що вони (*Павлей, Панътя, Павъ, Панъ, Паникаръ, Панюта* та ін.) і в наступні століття в народній антропонімії виступали і як власні особові імена, точніше – як народні чи діалектні розмовні варіанти. Можливо, що в якихось локальних документах вони фіксуються, однак просто не трапились нам при пошуках. Доказом поширеності багатьох із таких імен є великий і різноманітний (з погляду фонетичних і словотвірних змін) список прізвищ, утворених від них. Окрема історія функціонування кожного з таких імен в українській антропонімії протягом кількох століть могла б стати предметом цікавого розгляду й опису.

На виникнення варіантності впливало і паралельне вживання церковних та утворених від них народних варіантів імен. Причому деколи ці варіанти могли конкурувати між собою за кількістю носіїв (в одній пам'ятці), інколи переважав той чи інший варіант. Наприклад, у списках Реєстру Війська Запорозького 1649 року [19] церковний варіант *Петръ* значно поступається народному варіантові *Петро* за кількістю носіїв (5 і 556 носіїв відповідно), а церковний варіант *Павель* (362 носії) у Реєстрі успішно конкурує із народним варіантом *Павло* (351 носій). Популярність церковного варіанта *Павель* збереглася і в наступному столітті. Інколи спостерігаємо виразну тенденцію до частішого вживання народних форм імен. Такі форми, як *Никола, Николай, Никита* у багатьох пам'ятках трапляються значно рідше, ніж *Микола, Миколай, Микита*. Та ж тенденція і в Реєстрі Війська Запорозького 1649 року [19] стосовно імен *Николай, Никита* – *Микола, Миколай, Микита*. Часто в пам'ятках одна й та сама особа записана різними варіантами. У пам'ятках першої половини XVIII ст. інколи спостерігаємо іменування однієї і тієї ж особи то іменем *Нестерьъ*, то іменем *Несто(р)* (*Нестерьъ* Костюченковъ сынъ – мовить *Несто(р)* (Седнів, 1713 р.) [5, с. 197–198]), хоча кількісно (як і в Реєстрі Війська Запорозького 1649 року) переважає варіант *Нестерьъ*. Лише цей варіант трапляється у писемних пам'ятках XVI–XVII стст. із території Житомирщини [20, с. 72].

Питання функціонування церковних варіантів імен у тодішньому українському суспільстві і їх взаємодії з народними варіантами вимагає окремих досліджень. Ще у XVI ст. духовні особи і представники вищих верств у тогочасному феодальному суспільстві могли послуговуватися такими варіантами як офіційними, причому духовні особи записані лише церковними варіантами, представники вищих верств могли бути записані як церковними, так і народними формами імен (інколи паралельно в одному і тому ж документі). Ця традиція стосовно деяких імен продовжилася і в XVII–XVIII ст. Наприклад, імена *Василій, Григорій, Илья, Иѡаннъ* та ін. (паралельно, поруч із іменами *Василь, Григор, Илля, Иван*) вжито для ідентифікації козацької старшини в гетьманських універсалах другої половини XVII – початку XVIII ст. з території Лівобережної України. Напр., в одному з документів писар зазначив: По указу его мл(с)ти пна *Иѡана* Гамалѣѣ, сотника лохвицького. Сам сотник підписався так: *Иѡанъ* Гамалѣя, сотникъ лохвицьки(и) (1720 р.) [6, сс. 124, 126]. Одна і та ж особа в одному таки документі могла значитися і як *Илья* Рубец, і як *Илля* Рубец (1692 р.) [7, с. 973].

Разом із тим деякі імена, напр., *Павел* і *Павло*, *Степан* і *Стефан*, можливо, у той час уже сприймалися як два окремі імені [див. докл. 16, с. 270–271]. У Реєстрі Війська Запорозького 1649 року ім'я *Стефан* хоч і відзначається меншою кількістю носіїв (53) порівняно з іменем *Степан* (1 088), однак також поширене майже в усіх полках: у списках 13-ти полків із усіх 16-ти, а також ще в одному полку (Кропивнянському) наявна одна фіксація його фонетичного варіанта: *Стехва(н)* Коломы(й)ченко [19, аркуш 362]. Важливі спостереження про процес паралельного вживання церковних і народних та літературних варіантів деяких імен ще навіть протягом ХХ століття (*Антоній* – *Антон*, *Артемій* – *Артем*, *Діонисій* – *Денис*, *Євгеній* – *Євген*, *Ігнатій* – *Гнат*, *Прокофій* – *Прокіп*, *Тарасій* – *Тарас* та ін.) містяться у кандидатській дисертації Т.В. Буги (на матеріалі Центральної Донеччини) [див. докл. 3, с. 40–43, а також Таблиця А. 1, с. 236–250]. Проблема взаємостосунків протягом багатьох століть церковних і народних варіантів імен в українській антропонімії ще чекає свого дослідника.

Варіантність онімів у писемних пам'ятках XV–XVII ст. виступає досить звичним явищем. У лексикографічній праці його помітити важко. Скажімо, подані в одному зі словників в окремих словникових статтях імена *Захариашь*, *Захарияшъ*, *Заха(р)яшъ* із Реєстру Війська Запорозького 1649 р. [19], вжиті для іменування різних носіїв, в інших тогочасних писемних пам'ятках могли вживатися (деколи навіть в одній і тій самій пам'ятці) для ідентифікації однієї і тієї ж особи. Більше дає розгляд окремих пам'яток (напр., різних ділових документів – описів, інвентарів, реєстрів та ін.), у яких можна простежити вживання навіть на невеликому часовому зрізі того чи іншого імені або прізвищевої назви. Часто це варіанти імені, які є різними при ідентифікації різних людей. Це дає змогу виявити велике багатство народних варіантів в українській антропонімії певного періоду. Однак у писемних пам'ятках XV–XVII стст. інколи трапляється і так, що одна й та сама особа ідентифікується різними фонетичними або словотвірними варіантами. Характерно, що така варіантність стосується не лише списку імен, а й навіть відмінків одного й того ж імені, пор.: на *А(н)дрєа* Ба(й)лика – *А(н)дрѣви* стала шкода (1655 р.) [13, с. 47]; додому к *Василю* – додому к *Васелевѣ* (Лохвиця, 1655 р.) [13, с. 33]. В одному й тому ж документі могли мінятися місцями ім'я і прізвищева назва: *Кирикъ Гуєвыще(н)ько* – *Гуєвыще(н)ко Кирикъ* (Лохвиця, 1654 р.) [13, с. 27].

Оскільки значно більше можливостей виявити варіантність онімів при розгляді більшої кількості пам'яток, ми поставили собі за мету зробити вибірку таких варіантів із максимально доступної кількості пам'яток. Нижче подаємо низку прикладів із кількох пам'яток, які репрезентують різні регіони України, доповнивши попередній список [15] новими матеріалами.

Імена

А(н)дрій – *А(н)дрей*: и на *А(н)дріа* Кривъче(н)ка – за намовою *А(н)дрєа* Кри(в)ченъка (Лохвиця, 1654 р.) [13, с. 27].

Артемъ – *Артимъ*: Я, *Артимъ* Кублы(ц)кы(и), земани(н) г(с)дрски(и) воєво(д)ства Браславского, визнаваю ты(м) мои(м) листо(м) (Жорнища, 1590 р.) [8, с. 484] – па(н) *А(р)тє(м)* Кѹбли(ц)ки(и) (Кременець, 1599 р.) [8, с. 747].

Василей – *Василь*: дворянин господарський панъ *Василей* Мацкович – она того листу от дворянина господарского пана *Василя* Мацкевича не брала (Луцьк, 1565 р.) [2, ч. 8, т. VI, с. 165]; А потомъ сегодня в неделю порану тотъ же дворянин господарський пан *Василей* дал листъ господарський старшому бурмистри места Луцкого *Василю* Щетинце – Которого листу... тотъ *Василей* Щетинка выслушавши, и в себе тот листъ господарський оставилъ (Луцьк, 1565 р.) [2, ч. 8, т. VI, с. 165].

за прыданъем его милости Тихну а *Василю* Васильевичом Радовицкимъ – Тихно а *Василей* Радовицкие (Володимир, 1570 р.) [2, ч. 8, т. VI, с. 312].

Василей Омельницький – он Грицко о *Василье* не ведал (Батурич, 1692 р.) [12, с. 311].

Василій – *Василь*: Васи(л) з Шїи – ѿного Васи(л)а – которо(г)[о] Васи(л)я (1655 р.) [13, с. 46].

Гри(н)да – Гриць: *Гри(н)да* фило(в) (Одрехова, XVI ст.) [9] – паралельно та ж сама особа іменується варіантом *Гриць: грицеві* и си(м)кови филове(м) (Одрехова, XVI ст.) [9].

Захарий – Захаріашъ – Заха(р)яишъ – Захаріяишъ – Захарьяишъ: *҃рожоны(и) панъ Заха(р)яишъ* Петровичъ Ди(д)ковськи(и) (Житомир, 1635 р.) [1, с. 129] – Я, *Захаріяишъ* Петрови(ч) Ди(д)ковськи(и) (Житомир, 1635 р.) [1, с. 129] – в справе пана *Захарьяиша* Петровича Де(д)ковського (Житомир, 1635 р.) [1, с. 131] – бы(л) на справе и потребе пна *Заха(р)яиша* Ди(д)ко(в)ско(го) (Житомир, 1635 р.) [1, с. 129]; чере(з) *҃рядника* свого немировского пна *Заха(р)яиша* Ро(з)ноши(н)ского (Брацлав, 1590 р.) [8, с. 504] – па(н) *Захаріяишъ* Ро(з)ноши(н)ски(и) (Брацлав, 1595 р.) [8, с. 611]; *Zacharij Sawkowicz* (Богуслав, 1779 р.) [2, ч. 6, т. II, с. 213] – *Zachariasz Sawkowicz* (Богуслав, 1779 р.) [2, ч. 6, т. II, с. 219].

Ива(н)ко – Иваишко: на (и)ме *И[ва](н)ко* Р҃ды(и) (Вінниця, 1601 р.) [8, с. 793] – на (и)ме *Иваишка* Р҃дя (Вінниця, 1602 р.) [8, с. 807] (про одну й ту саму особу).

Коньдра(т) – Ко(н)драти(й): тотъ *Коньдра(т)* – тотъ *Ко(н)драти(й)* (Лохвиця, 1654 р.) [13, с. 31].

Константий – Костя – Костий – Костантий: мы, звы(ш) помене(н)ны(й) Супьрунь и *Коста(н)ти(й)*, того Гри(ш)ка, жону и дѣте(й) его вы(ч)ными часы квитиє(м) – ѿ тую справу *Костя* и Супруна Нѣжина (Лохвиця, 1656 р.) [13, с. 83].

пн *Константий* Пригара, новгородский мешанин – заарештовано за его, позванного Івана, мелника, коня пна *Костия* Пригари – пн полковник... так судил справу: наказал позванному в Злобинѣ о арешт справитис самому, а ему, пну *Костантию* Пригарѣ, на тот час вчинити досит (1693р.) [4, с. 956].

Лаврѣнь – Лаврєнь – Лаврынъ: по(д)даные его мл(с)ти... на (и)ме *Лаврѣнь* З҃бенко а Лукьянь (Брацлав, 1595 р.) [8, с. 623] – подѣданы(х) *Лаврєна* З҃бенка и Лукьяна (Брацлав, 1596 р.) [8, с. 658] – ѿ збеги... на (и)ме *Ла(в)рына* З҃бенка а Л҃кьяна (Люблін, 1598 р.) [8, с. 704].

Левон – Леон: *Левон* Стаскович, мешанин стародубовский (1693 р.) [4, с. 949] – На майстратѣ их црского пресвтлого влчства Стародубовском... *Леон* Стаскович доброволне признал (1693 р.) [4, с. 952].

Меле(х) – Мелєшко: па(н) *Меле(х)* Васи(л)єви(ч) *Бара(н)*, земени(н) зе(м)ли Кие(в)ское, и(з) се(б)ро(м) свои(м) пно(м) Тито(м) *Ѡнофрєевичо(м)* (1595 р.) [11, с. 61] – па(н) *Мелєшко* *Бара(н)* з сабро(м) свои(м) Тито(м) (1595 р.) [11, с. 63] – за жалобою *Мелеха* *Барановича* (1595 р.) [11, с. 60].

Ми(с)ко – Ме(с)ко: теди ѿ(т) *Ме(с)ка* и Па(р)хома Кропи(в)ненъковъ таковіє слова чуль, ижъ Па(р)хомъ на *Ми(с)ка*, брата свого мови(л) (Лохвиця, 1653 р.) [13, с. 18].

Михаль – Михаило: панъ *Михаль* Дорог҃нський (1395 р.) [14, с. 12] – панъ *Михаило* Дорогунський (1421 р.) [14, с. 14].

Myszko – Michno – Mychno – Miszko: *Myszko* Paszko filio – *Michno* Paszkowycz – *Mychno* Paszkowycz – *Miszko* Paskowicz (XVI ст.) [10, с. 121].

Наумъ – Наумець: *Наумъ*, прозываемой *Наумець*, житель рудовскій (Прилуки, 1740 р.) [6, с. 289].

Ничипорє(ц) – Нечипор (< жін. Нечипориха): як індивідуальне або родове вуличне прізвисько носія: онъ пошоль до *Ничипо(р)ця*, сусѣда, бо его просила *Нечипориха* по(д)рѣзовати пчоль (Лохвиця, 1719 р.) [6, с. 104];

Онофрєй – (дав.) Онофривєѣ: *Онофрє(и)* Скля(р) (1655 р.) [13, с. 47] – (дав.) *Онофривєѣ* (1655 р.) [13, с. 47] – приточилася справа (т) *Ѡнофрєя* Шкляра (1657 р.) [13, с. 85].

Палажка – Полажка: дѣвки *Палажки* – дѣвки *Полажки* (Володимир, 1594 р.) [2, ч. 1, т. I, с. 400].

Романє(ц) – Рома(н): зна(ш)ли є(с)мо паро(б)ка на (и)мя *Рома(н)ца* – и поведи(л) то то(т) *Рома(н)* (1587 р.) [20, т. I, с. 96].

Сава – Савка: *Сава* Гараще(н)ко – *Савка* Гараще(н)ко (1659 р.) [13, с. 97].

Серьгєй – Се(р)ги(й): И на то дали єсмо *Серьгєю* оратовському се(с) нашъ листъ (Краків, 1574 р.) [8, с. 192] – па(н) *Се(р)ги(и)* орато(в)ски(и) (Брацлав, 1574 р.) [8, с. 197].

Тимко – Тимофѣй: с притомностью вряду ператинского: Андрѣя Гладкого, сотника, *Тимка Куриленка*, атамана городского (Пирятин, 1689 р.) [7, с. 290] – тот... гаіок продалем пану *Тимофѣю Куриленку*, атаманови городоному пирятинскому (Пирятин, 1693 р.) [7, с. 1021].

Тимошъ – Тимушъ: ска(р)гу свою на *Тимоша* Закроя... преклада(л) – *Тиму(ш)* Закро(й) (1677 р.) [13, с. 171].

Устимъ – Устиманъ: ѿ(т) пно(в) Миха(и)ла и *Устима* на Кєвличо(в) Бражи(н)ски(х) (1598 р.) [11, с. 92] – пану Миха(и)лу и *Устиману* Бражи(н)ски(м) (1598 р.) [11, с. 93].

Фень – Хвє(н)ъ: на *Фєнѧ* Мо(р)даченъка – иж тотъ *Хвє(н)ъ* – у ного *Фєня* (1654 р.) [13, с. 24]; передо мъною... *Фєнємъ* Проце(н)ъкомъ (1655 р.) [13, с. 35] – *Хвє(н)* Проце(н)ко (1655 р.) [13, с. 61].

Ходос – Федос: мимо домовки Церулика *Ходоса* – то вчинил *Федос* Целюрык (1693 р.) [4, с. 925].

Хома – Фома: передо мъною, ... *Хомою* Сєнюковичо(м)ъ (Лохвиця, 1655 р.) [13, с. 34] передо мъною, ... *Фомою* Сєнюковичомъ (Лохвиця, 1655 р.) [13, с. 35].

Юрє(и) – Юры(и) – Ю(р) – Ю(р)ко: *Ю(р)* Ивано(в)ски(и) – *Юры(и)* Ивано(в)ски(и) *Ю(р)ка* Ивано(в)ского (Житомир, 1605 р.) [20, т. I, с. 82] – Возний *Юрє(и)* Ивано(в)ски(и) (Житомир, 1606 р.) [20, т. I, с. 82].

Акимъ – Іоакимъ: панъ *Акимъ* Калїановичъ (1421 р.) [14, с. 15] – панъ *Іоакимъ* Калїановичъ (1436 р.) [14, с. 16].

Прїзвищєві назви

Богданович – Богданов: купцам львовским, Богдану Фаруховичю и Степану *Богдановичю* (Батурин, 1695 р.) [12, с. 470] – жителей, армян, Богдана Фарухова и Степана *Богданова* (Батурин, 1695 р.) [12, с. 472].

Григоревич – Григориевич: пн Парфен *Григоревич*, лавник майстратовий, чинил оповедане (1693 р.) [4, с. 934] – приточилася справа mezi Апанасом Зкгурковим, яко поводом, а Парфеном *Григориевичом*, яко позванним (1693 р.) [4, с. 961].

Євсѣ(н)ко – Євсѣви(ч) – Євсѣви(ч): Го(р)дѣ(й) *Євсѣ(н)ко*, во(й)тъ ло(х)вицки(й) Го(р)дѣ(м) *Євсѣви(ч)о(м)*, во(й)то(м) (1660 р.) [13, с. 106]; Го(р)дѣ(м) *євсѣви(ч)о(м)*, ву(й)то(м) – Го(р)дѣ(и) *Євсѣви(ч)* (1665 р.) [13, с. 123].

Ива(н)ко(в) – Ивашков: Па(в)ликъ сы(н) *Ива(н)ко(в)* (Вінниця, 1601 р.) [8, с. 793] – Павлика сына *Ивашкового* (Вінниця, 1602 р.) [8, с. 807].

Мацкович – Мацкевич: дворенин господарський панъ Василей *Мацкович* – она того листу от дворянина господарского пана Василя *Мацкевича* не брала (Луцьк, 1565 р.) [2, ч. 8, т. VI, с. 165].

Плечник – Плячник: послал я гетман... Микиту *Плечника* (Табір у гирлі Орчика, 1696 р.) [12, с. 479] – Микита *Плячник* (Табір у гирлі Орчика, 1696 р.) [12, с. 480].

Рудый – Рудъ: на (и)ме И[ва](н)ко *Рѣды(и)* (Вінниця, 1601 р.) [8, с. 793] – на (и)ме *Ивашка Рудя* (Вінниця, 1602 р.) [8, с. 807].

Скляр – Шкляр: Онофрє(и) *Скля(р)* (1655 р.) [13, с. 47] – приточилася справа о(т) Онофрєя *Шкляра* (1657 р.) [13, с. 85].

Фарухович – Фарухов: купцам львовским, Богдану *Фаруховичю* и Степану *Богдановичю* (Батурин, 1695 р.) [12, с. 470] – жителей, армян, Богдана *Фарухова* и Степана *Богданова* (Батурин, 1695 р.) [12, с. 472].

Хлѣбникови(ч) – Хлѣбни(к): Ми(т)ко *Хлѣбникови(ч)* – Ми(т)ко *Хлѣбни(к)* (1595 р.) [11, с. 66].

ЛІТЕРАТУРА

1. Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р. // Підгот. до вид. В.М. Мойсієнко. – Житомир, 2004. – 253 с.
2. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов. – Киев, 1859–1914. – Ч. 1–8.

3. Буга Т.В. Динаміка особових імен Центральної Донеччини (кінець XIX – початок XXI ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Буга Тетяна Володимирівна. – Донецьк, 2010. – 486 с.
4. Військові кампанії доби гетьмана Івана Мазепи в документах / Упорядник Сергій Павленко. – К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. – 1054 с.
5. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. : зб. документів / Упоряд. В. Й. Горобець. – К. : Наук. думка, 1993. – 392 с. – (Пам’ятки політично-правової культури України).
6. Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. (Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України) / Підгот. до вид. В. А. Передрієнко. – К., 1976. – 416 с.
7. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упорядник Сергій Павленко. – К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – 1144 с.
8. Документи Брацлавського воеводства 1566–1606 років / Упорядники Микола Крикун, Олексій Піддубняк. Вступ Миколи Крикуна. – Львів : Наукове Товариство імені Тараса Шевченка, 2008. – 1217 с.
9. Картошка Словника української мови XVI – першої половини XVII ст. Зберігається у відділі української мови Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України у м. Львові. – Рукопис.
10. Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. : Чоловічі іменування / Р. Й. Керста. – К. : Наук. думка, 1984. – 152 с.
11. Книга Київського підкоморського суду (1584–1644) // Підгот. до видання Г. В. Боряк, Т. Ю. Гирич, Л. З. Гісцова та ін. – К., 1991. – 344 с.
12. Листи Івана Мазепи / Упор. та автор. вступн. дослідж. В. В. Станіславський ; [відп. ред. В. А. Смолій]. – Т. 2 : 1691–1700 – К. : Інститут історії України НАНУ, 2010. – 752 с.
13. Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. : збірник актових документів / Підгот. до видання О. М. Маштабей, В. Г. Самійленко, Б. А. Шарпило ; [відп. ред. І. П. Чепіга]. – К. : Наукова думка, 1986. – 223 с. (Пам’ятки української мови ; Серія ділових документів і грамот).
14. Однороженко О. Родова геральдика Русо-Влахії (Молдавського господарства) кінця XIV–XVI ст. / Олег Однороженко ; Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Харків, 2008. – 156 с.
15. Осташ Л. До питання про варіантність онімів / Любов Осташ // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 22 (I). – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 267–275.
16. Осташ Л. Церковні імена в Реєстрі Війська Запорозького 1649 р. / Любов Осташ // Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича : збірник наукових праць / наук ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 506–508 : Слов’янська філологія. – С. 267–275.
17. Осташ Р. І. Українські особові імена середини XVII століття як об’єкт лексикографії. 16 (Павель – Панюта) / Р. І. Осташ, Л. Р. Осташ // И слово Ваше отзовется / Гуманитарный центр “АЗБУКА” ДонНМУ ; кафедра общего языкознания и истории языка ДонНУ. – К. : Издательский дом Дмитрия Бураго, 2012. – С. 409–427.
18. Реєстр Війська Запорозького Низового 1756 року / Упоряд. : Гісцова Л. З., Демченко Л. Я., Кузик Т. Л., Муравцева Л. М. ; Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського // Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів 1734–1775. – Т. 5. – К. : ВІПОЛ, 2008. – 528 с.
19. Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підготували до друку : О. В. Тодійчук (головний упорядник), В. В. Страшко, Р. І. Осташ, Р. В. Майборода. – К. : Наук. думка, 1995. – 592 с. – (Джерела з історії українського козацтва).
20. Ящук Л. В. Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ящук Леся Валеріївна. – Житомир, 2008. – Т. I–II.

Розглянуто паралельне функціонування фонетичних і словотвірних варіантів власних особових імен, прізвищевих назв у писемних пам’ятках XV–XVII ст. Ці варіанти переважно стосувалися однієї і тієї ж особи. В алфавітному порядку подано низку прикладів таких варіантів (з контекстом і паспортизацією), почерпнутих із різних пам’яток, які репрезентують різні регіони України.

Ключові слова: історична ономастика, варіант, ім’я, прізвищева назва.

Parallel functioning of phonetic and word building variants of proper personal names, surname names in written memorials of XV–XVII centuries is considered. These variants mainly concerned of one and the same person. A chain of examples of such variants (with context and passportization) taken from different memorials that represent different regions of Ukraine, is given in alphabetical order.

Key words: historical onomastics, variant, name, surname name.

ГЕОГРАФІЧНІ ТЕРМІНИ В МІКРОГІДРОНІМІЇ ВІННИЧЧИНИ

Походження значної групи топонімів зв'язане з природно-географічними умовами краю, різноманітність яких викликала появу багатьох народних географічних термінів для їх визначення. Географічні терміни (ГТ) відіграють велику роль в утворенні географічних назв, вони часто є невід'ємною частиною, основою для визначення семантики топоніма.

ГТ і топоніми перебувають між собою у тісних взаємозв'язках. Як відомо ГТ і топоніми різняться тим, що перші називають клас однорідних географічних предметів, а другі іменують окремі такі предмети. Тобто, ГТ є назвами загальними, а топоніми – власними. У цьому розумінні, як слушно зауважує Ю.О. Карпенко, ці дві лексичні групи, допускаючи багаточисленні випадки переходу слів з однієї групи в іншу, не допускають ніяких перехідних станів: або топонім, або номенклатурний термін, нічого середнього бути не може [5, с. 7].

ГТ можуть переходити в топоніми на різних рівнях і в різних ситуаціях. Проте не кожний географічний термін обов'язково топонімізується, поява топонімів, зокрема гідронімів, обумовлена як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними причинами.

Географічна лексика, як літературна, так і діалектна, досліджувалася науковцями різних слов'янських територій. Вивченню сербохорватських ГТ присвячена монографія Й.Шютця, словенських – Р. Бадюри, польських – П.Нитши, російських, українських і білоруських та інших – робота Є.М. Мурзаєвих, чеських і словацьких – Р.Н. Малько, болгарських і македонських – Е.О. Григорян тощо.

Суттєві результати досягнуто у вивченні білоруської географічної термінології. Насамперед слід відзначити монографію «Славянская географическая терминология» і дисертацію «Опыт сравнительного анализа славянской географической терминологии» Н.І.Толстого. Цінний матеріал представлено у словнику І.Я. Яшкиної «Беларускія геаграфічныя назвы», який нараховує 5455 ГТ, включаючи фонетичні і словотвірні варіанти. Дослідженню ГТ присвячена дисертація Є.О. Черепанової «Географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья». Автором цієї роботи складено тлумачний словник місцевих географічних термінів (2500 слів).

Поліські ГТ засвідчені також у роботі П.С. Лисенка «Словник поліських говорів» (1974), Никончука М.В. «Матеріали до лексичного атласу української мови» (Правобережне Полісся) (1979). Однак систематизацію і класифікацію географічної термінології у загальноукраїнському масштабі представлено у роботах Т.Марусенко і М. Юрковського.

Т.Марусенко дослідила географічні апелятиви на означення рельєфу, в результаті чого вийшло чимало статей і «Матеріали до словника українських географічних апелятивів», де нараховується 1104 ГТ. Крім цього, Т.А. Марусенко вивчала ГТ окремих зон, зокрема Хмельницької області. Нею опубліковано словник МГТ Хмельниччини (370 МГТ).

Гідрографічні терміни вивчалися М. Юрковським та Й.О. Дзендзелівським. Підсаком досліджень М. Юрковського стала книга «Українська гідрографічна термінологія» та низка статей. Й.О. Дзендзелівський увів у науку значний новий матеріал з українських водних термінів.

Крім регіонального словника Т.А. Марусенко, маємо також обласні словники Я. Рудницького (бойківські географічні апелятиви (342 терміни) і С. Грабця (гуцульські (281 термін). Цінний матеріал щодо географічних апелятивів знаходимо в роботі М.В. Никончука, який аналізує лексику трьох сіл Житомирського Полісся (681 ГТ, включаючи фонетичні варіанти). На увагу заслуговує «Словник народних географічних термінів Волині» (1997 р.) Данилюк О.К.